

Munkedalsbygden

MUNKEDALS HEMBYGDSFÖRENING

Nr 1 ➞ 2024

Årgång 20

Mandarinand fotograferad av Tomas Gillberg vid Öreskilsälven.

Övergång till den digitala världen

Jag började i Hembygdsföreningen omkring 1990. Då var all text antingen handskriven eller skriven på vanlig skrivmaskin. Man skrev för hand ut inbetalningskort och som sedan delades ut till alla medlemmar. **Bokföringen** skedde också manuellt utan hjälpmedel. Detta var då helt naturligt och så gjorde man i nästan alla hembygdsföreningar. Så här hade man gjort från föreningens start 1964. Ganska snart införskaffades den första datorn, en IBM PC. På den kunde vi köra Hogias bokföringsprogram som sedan byttes mot Visma. Dessutom utvecklade vi en **medlemsdatabas** i Access som kom att innehålla alla våra medlemmar och deras adresser. De första stegen i dator-epoken hade tagits. Nästa stora uppgift som vi använde datorer till var att skriva ner **sockeninventering** för Foss socken med uppgifter om tusentals personer och platser. Officeprogrammet Excel användes. Nu fortsätter vi med Håby socken.

I början av 2000-talet dök det upp ett datasystem som kunde innehålla utgifter om de foton som vi förfogade över. Systemet heter Sofie och det användes då av Bohusläns museum och Hembygdsföreningen var snabb med att »hoppa på tåget«. Eftersom vi har över åttatusen bilder så är det helt nödvändigt att de är sökbara i ett datasystem. I detta system registreras utöver foton även alla våra ca 1500 föremål samt all litteratur med ca 450 objekt.

År 2009 övertog Hembygdsföreningen ett **stort arkiv från Arctic Paper**. Det utgör nu ca 160 hyllmeter och innehåller alla typer av handlingar från starten 1871 till 1960-talet. Vad är detta arkiv värt om det inte går att söka information om vad som ligger i de många arkivlådorna eller plåtskåpen. Det blev till att utveckla en arkivdatabas i Access eftersom vi inte kunde hitta något färdigt paket till

rimligt pris. Den databasen innehåller idag ca 8000 poster och utökas hela tiden.

När vi sedan tittar igenom vad vi har på vårt stora dataminne så kommer genast idén om att det vore bra om, man kunde söka även bland denna information. Under förra hösten testade vi det datasystem som Lennart Sennung införskaffat. Det heter **MHF-Wiki**. Det är en lite förenklad variant av det stora Wikipedia. Innehållet i MHF-Wiki är redan imponerande med ca 1500 sidor som skannats och det läggs till nytt material varje månad. Nyligen avslutades arbetet med att digitalisera den stora samlingen (13 pärmar) av avskrivna kyrkböcker från Svarteborg som Gustav Hermansson skapade. Allt detta är nu sökbart för alla.

Ja, detta är den digitala värld vi lever i. Om det inte går att söka får man bläddra igenom materialet, vilket ingen har varken lust eller tid till. Hembygdsföreningens måtto är **Samla in – Bevara – Visa**. Utan datorernas hjälp kunde vi visa det som finns utställt i våra samlingar men inte tillgängliggöra den kunskap som nu finns digitalt. Vi kommer att fortsätta denna väg framåt – det är ett måste. Så sent som den 15 maj fick vi besök av *Industrihistoriska föreningen* som bl.a. besökte Arctic Paper och dessutom vårt stora arkiv. De var mycket imponerade. Då fick vi två frågor om att göra MHF-ARKIV dvs vårt arkivsystem, tillgängligt på nätet. Vi får se.

Sist, men inte minst, vår hemsida:

<https://www.hembygd.se/munkedals-hembygdsforening> är en bra portal där man kan söka information och den är till för alla. Där hittar man även vägen in i MHF-Wiki. Lägg upp denna adress som bokmärke och förkovra dig i vår historia. 🐼

SVERKER BALKSTEN

Innehåll

Övergång till den digitala världen.....	2
Hänt sedan sist.....	4
Kviströmsberget i kvällssol	5
Gårvik i våra hjärtan	6
Gula villan på Gårvik.....	7
Mandarinanden	9
Herrgårdarna i Munkedal	10
Inlandsbanans planerade sträckning genom Sörbygden och söderut	15
Bildtska släktmötet 1930	17
Vernissage hos Munkedals Hembygdsförening	18
Varför man säger »hon« om ett fartyg.....	20
Munkedalsbygden under järnåldern	21
Munkedals kommun firar 50 år	24
Före bilarnas tid – Stuten	28
En dagboksberättelse från Munkedal i juli 1948	30
Någon som vet?	33
Mejeriet vid Kviström (Foss mejeri).....	34

Munkedals Hembygdsförenings styrelse
och Munkedalsbygdens redaktionsgrupp
önskar alla våra medlemmar och läsare en
riktigt fin sommar med lagon
fint väder, som passar alla.

ILLUSTRATION: HÅKAN GRUNDBERG

Hänt sedan sist

I en separat artikel har vi berättat om vernissagen den 23 och 24 mars.

Årsmöte

Hembygdsföreningens årsmöte hölls i sedvanlig stil på Kaserna den 18 april. Dag Legnesjö valdes till mötets ordförande för kvällen. Efter sedvanliga förhandlingar och fikapaus bjöd sedan Björn Andersson på en mycket uppskattad underhållning med sånger till gitarrspel. Efter årsmötet, samt direkt därpå konstituerande styrelsemötet, ser styrelsen ut så här:

Ordförande för ett år Sverker Balksten, Vice ordförande Håkan Grundberg, Sekreterare Lennart Sennung, Kassör Catharina Siwerstam, övriga ledamöter Kristin Balksten, Mikael Lindahl, Lotta Andersson, Ewa Karlsson, revisorer Annika Jacobsson och Lars Christensson. Valberedning posterna är vakanta.

Föredrag om fåglar

En vecka efter årsmötet var det åter dags för att samlas på Kaserna. Denna gång handlade det om fåglar. Det började med att Gunnar Selstam som förestår grosshamns fågelstation på Ramsvik berättade om ringmärkning. Han berättade om hur fåglars ringmärkning kan hjälpa forskarna att ta reda på hur fåglar flyttar. Han berättade om att man fäster i bland en micosändare som via satellit ger rapporter om flyttvägar.

Efter Gunnar och fika berättade Lennart Hermansson från Munkedal om exempel på intressanta fåglar som fotograferats i Munkedal. Publiken fick se många fantastiska bilder från en energisk och kunnig fotograf.

På Kristi Himmelsfärdsdag hölls traditionsenligt Gökotta men tyvärr blev det ingen gök i år heller men en ganska välfylld Bagarstuga på Kaserna lyssnade på Bengt Magnusson som predikade och Hanna Persson som spelade.

Den 15 maj

Det finns en förening som heter Industrihistoriska föreningen med medlemmar framför allt i västra Sverige. Ett tjugotal av dessa hade åkt till Arctic Paper i Munkedal den 15 maj. Där blev det en rundvandring i pappersbruket med guidning av Ulf Johannesson. Efter lunch blev det en snabb vända till utställningen men värmen där gjorde att vi snart drog oss ner till vårt stora arkiv på Bruksvägen. De var mycket imponerade över att en Hembygdsförening hade orkat ta hand om så mycket material. Det är nog lite unikt. Tommy Ekström, Leif Bergh och Sverker Balksten var guider på arkivet. 📖

SVERKER BALKSTEN

Kviströmsberget i kvällssol

Munkedal är känt bland annat för sina älvar och vattenfall och för inte så länge sedan var alla tvungna att åka genom det smala Kviströmspasset. Vi som bor i Munkedal tänker kanske inte på det men här finns många stora och branta berg. Låt oss bara ta en titt på det imponerande berget vid Kviström. I kvällsolens sken kan det se riktigt magiskt ut. När vi färdas med båt ut genom Gullmarsfjorden passerar man Smörkullen och Blåberg. Vid badplatsen Gårvik tornar Gårviksberget upp sig. Tänker man sig att gå österut i Saltkällefjordens förlängning hamnar man på Gullkisteberg.

Om man följer Färlevsfjorden in mot dess slut kan man se Knarreviksberget. Från dess topp kan man blicka in över Dingleslätten eller bort mot Önne. Beger man sig ut i Bärfendal kan man bestiga Buråseberget.

Många av dessa berg har en historia om sig men det får bli en annan artikel av en annan penna.

TEXT OCH BILDER: SVERKER BALKSTEN

Kviströmsberget sett från Åtorp.

Utsikt från Kviströmsberget.

Gårvik i våra hjärtan

Lycka för mig är när man som barn åkte badbussen till Gårvik och äntligen kom fram till krönet där man kunde se det glittrande vattnet vid badplatsen.

Det är nog många i Munkedal, som liksom jag är födda på 40/50-talet och som hade en förälder som jobbade på bruket. En anställningsförmån var att man fick hämta ut badbussbiljetter till barnen från Portvaktstugan. Själv är jag uppväxt på Lycke och där var vi en hel hög med barn som stod vid Baaz affär och väntade på badbussen. Tidig förmiddag gick bussen, på den tiden helt utan a/c och som jag kommer ihåg det – alltid fruktansvärt varmt. Det var en speciell doft på bussen, de bruna plyschsätena, solvärmen och bussen knökfull med ungar gjorde att resan till Gårvik kändes lång. När man äntligen kom till krönet och kunde se det glittrande vattnet vid badplatsen – ja, minnet av detta får mig än idag att rysa av välbehag, det var så härligt. Vi var framme och kunde alla välla ut ur bussen och snabbt ta oss ner i vattnet.

Hela dagen var vi sedan på badplatsen. Vi hade med oss baddräkt, handduk, saft och smörgåsar och kanske en frukt.

Vi badade, hoppade från trampolinen som fanns uppe i berget och kanske simmade vi över till ön! Det fick jag inte, men gjorde det ändå och många fler med mig. Vi åkte karusell (en sådan där rund som man springer fart på) och vi gungade. Som jag minns det, hände det aldrig några allvarligare olyckor. Det låter ju livsfarligt – en hel buss full med ungar utan vuxna – men då var det ingen som tyckte det var anmärkningsvärt och det gick alldeles utmärkt.

Strax efter tre gick bussen hem igen och vid fyra var vi hemma och kunde äta middag som vanligt. Så gick veckorna. Som barndomsminnet ofta är, så lyste solen jämt och man tillbringade de flesta sommarkdagarna på Gårvik. I mitt minne en mycket lycklig tid. 🌞

KERSTIN SENNING

Gula villan på Gårvik

Den gamla trävillan med vita knutar.

Vid badplatsen på Gårvik ligger en gul, vacker gammal trävilla med vita knutar, fönsterfoder och balkongräcken. Den byggdes 1930 av en välbärgad dansk man som hette Jens Bak-Jensen. Han var stadsarkitekt i Köpenhamn och man kan kanske undra varför han byggde just på det vackra Gårvik och inte vid någon strand i Danmark. Jo, han blev nämligen förälskad i en mycket vacker ung kvinna från Munkedal, som hade rest till Köpenhamn för att arbeta. Hon hette Ida Johansson eller »fiskarns Ida« som hon kallades i Munkedal. Ida växte upp i ett litet vitt hus på Stale, till höger om Konsum, det som senast varit Tempo, och mitt emot huset där Schewenius damekipering låg. Huset är nu rivet men många minns det nog för trapporna till husets ingång slutade/började direkt på trottoaren.

Ida ville väldigt gärna att maken skulle bygga ett sommarhus på Gårvik, nära familj och gamla vänner och huset stod alltså färdigt 1930. Familjen Bak-Jensen bodde i villan varje sommar utom under krigsåren. En av familjens bilar förvarades i garaget under kriget, för i Danmark var risken stor att den skulle tas i beslag av tyskarna. Garaget, som byggdes i samma stil som villan, rymmer nu badplatsens toaletter.

Tomten runt villan var mycket större då än den är idag och man byggde tidigt en lång brygga med ett litet badhus längst ut, ungefär där hopptornet är idag. Några meter från strandkanten fanns en häck av vresrosor och taggtråd och innanför denna häck fick man inte gå, man vågade nästan inte gå på strandkanten nedanför häcken heller. Jag minns att jag som liten på 1950-talet ibland kikade in genom häcken och

Gula villan 2024. Foto: Sverker Balksten

beundrade den finklädde tanten med stor hatt, som ofta satt i en solstol inne på tomten.

1962 dog Jens och Ida blev änka. 1968 sålde hon villan till Munkedals kommun i stället för att bjuda ut det till ett betydligt högre pris på den öppna marknaden. Ida ville att Munkedals innevånare, speciellt barnen, skulle kunna ha glädje av villan. Som kompensation fick hon till ett lågt pris köpa tomten mitt över Gårviksvägen, där Jens och Idas ena dotter Eva med maken Bob byggde ett hus. Det ägs idag av Evas söner Thomas och Peter, Idas barnbarn.

Gula villan sköttes dåligt av kommunen och 2008 förberedde man en försäljning. Kommunen styckade av tomten och lät reparera burspråket mot havet. Tyvärr togs de spröjsade fönstren bort och moderna, av dålig kvalitet, sattes in.

Gårvik på 1930-talet. Foto: Oscar Färdig

Försäljningen blev dock inte av utan huset blev kvar i kommunens ägo och fick mer eller mindre förfalla.

2014 planerade kommunen att riva Gula villan. Det blev stort motstånd mot detta, speciellt från boende och badande på Gårvik, som tyckte att villan var ett vackert signum för Gårviks badplats och i stället borde restaureras. Bo Lindström, sommarboende på Gårvik sedan 1950-talet, undersökte möjligheten att få huset byggnadsminnesförklarat. Lars Rydbom från Bohusläns museum fick i uppdrag att titta på huset och han jämförde det med de mycket välkända sommarvillorna i Falsterbo, som ritats av den kände arkitekten och formgivaren Josef Frank. Rydbom ansåg det vara mycket angeläget att bevara den vackra villan på Gårvik även om den inte blev förklarad som byggnadsminne. I den vevan bildades »Intresseföreningen Gula villan på Gårvik« och föreningen begärde att få ta hand om huset.

Året därpå, 2015, fick föreningen, efter många förhandlingsrundor med kommunen, ett nyttjanderättsavtal på 25 år. Föreningen fick också som startbidrag till restaureringen den summa det skulle ha kostat att riva huset. Restaureringen skulle göras i samma stil som villan ursprungligen hade.

2016 påbörjades arbetet. Det mest angelägna var att få huset tätt eftersom det var svårt skadat av läckande tak och fönster mot havet. Balkonggolvet var ruttet och farligt att gå på och hela väggen mot stranden var ruttet och måste by-

tas ut. Intresseföreningen har vid flera tillfällen ansökt om bidrag från Thordénstiftelsen och tack vare generösa bidrag från stiftelsen kunde taket läggas om och nya specialtillverkade fönster med spröjs köpas in. Föreningens medlemmar skrapade och målade om huset, skadade fönster reparerades och likaså väggen mot havet. Idas dotter Eva, hennes söner och flera barnbarn deltog i arbetet. Evas söner har fortsatt att hjälpa till när de årligen vistas på Gårvik och de har också vid flera tillfällen donerat pengar till inredning och husgeråd.

När huset blivit tätt och uppfräschat på utsidan återstod ett krävande arbete inomhus. MEN DÅ KOM PANDEMEN! Åren 2020–21 stod arbetet därför i stort sett stilla. Därefter har restaureringen fortsatt, först med köket och det stora rummet på nedervåningen, där en spisinsats för vedeldning satts in i den öppna spisen. Ett nytt golv på balkongen och målning och tapetsering i stora rummet på övervåningen är också gjort. Resterande arbete inomhus har startat under våren och förhoppningsvis blir arbetet med insidan klart innan vattnet stängs av och villan bommas igen för vintern.

Två veckor varje sommar disponerar simskolan villan och ett rum på övervåningen rymmer simskolans utrustning året runt. Munkedals skolor brukar också låna huset till att värma sig i när eleverna ska göra simprov i augusti varje år. Allt detta för barn är gratis, eftersom »fiskarns Ida« nog velat ha det så. Gula villan, som nu är i bra skick med fullt utrustat kök, går att hyra för en billig penning till sammankomster av olika slag, såsom födelsedagskalas, föreningsmöten, privata sammankomster etc. Gula Villan skall också ses som en del av Munkedals kommuns kulturarv som skall bevaras.

Vi hoppas att fler munkedalsbor får upp ögonen för den vackra Gula villan på Gårvik och hyr den. 🏡

*Så här ser det ut på andra våningen efter renoveringen.
Foto: Sverker Balksten*

MARGARETA LINDSTRÖM

Mandarinanden

Fotad av Tomas Gillberg vid Öreskilsälven.

Mandarin-anden är en fågelart inom familjen änder som ursprungligen härstammar från Östasien. På 1700-talet togs den till parker och zoologiska trädgårdar i Europa mycket p.g.a. den vackra fjäderdräkten.

Efter rymningar hittades hanar på 1900-talet i vilt tillstånd i Holland och England. Nu finns fågeln i flera Europeiska länder, men är mycket ovanlig i Sverige. Den har tidigare häckat i Göteborgsområdet, senast i Säveån 2009. Nu har den fina fågeln tagit sin tillflykt till Öreskilsälven i Munkedal. Där har Tomas Gillberg fotat den och lånat ut bilderna till Munkedalsbygden. 🦆

.....
INGELA INGMAN

Några lättsamma gåtor.

1. Vad är det man kan se en gång i minuten
Två gånger i timman
men ingen gång i veckan?
2. Vad är det som du äger, men andra brukar mer
än dig själv?
3. När kommer den sista före den första?
4. Är det tillåtet enligt Svensk lag för en man att gifta sig
med sin brors hustrus svärmor?
5. På ett bord står det fyra brinnande ljus. Hur många
skall du blåsa ut, för att det skall bli ett kvar?

Klura på det!

Svaren finner du på sidan 16.

Herrgårdarna i Munkedal

Under den gångna hösten har två examensarbetande studenter Erika Sandberg och Alice Sandstedt från Uppsala Universitet campus Gotland gjort en fin avhandling om Herrgårdarna i Munkedal. Denna kommer vi att kunna ge ut som bok. Bertil Wockatz har som en del av Lokala skattkisteprojektet bearbetat ner textomfånget, vilket har blivit nedanstående artikel.

Förr i tiden levde de allra flesta människorna i Sverige på landet. Man hade som regel sin egen lilla gård, där familjen, kanske tillsammans med mor- eller farföräldrarna och möjligen en dräng eller piga bodde och arbetade.

Hade man ingen egen gård så kunde man bli torpare och bo i ett litet torp i utkanterna av jordbruksmarken. Torpet tillhörde någon större gård i närheten och man betalade sin hyra genom att torparfamiljen arbetade på ägargården när det behövdes.

Rikt folk från städerna kunde köpa upp flera gårdar som låg nära varandra och slå ihop dem till vad som kom att kallas en herrgård. Herrgårdarna kunde också komma att byggas där det fanns möjligheter att anlägga sådan verksamhet som det gick att tjäna pengar på. Till exempel närheten till älvar med rinnande vatten som gav energi. Vid Torps herrgård och Örekilsälven låg Borgmästarbruket med sågverk och kvarnar och vid Munkedals herrgård och Munkedalsälven låg vad som nu kallas Gamla Bruket med kvarnar, sågverk och smedjor med mera vid fallet. Närheten till fjorden gjorde det möjligt att frakta med fartyg och underlättade handel med spannmål (säd), järn från bruken och timmer och virke från sågverken. De som hade pengar kunde alltså tjäna ännu mer och kunde bygga stort och fint. Det finns alltså ovanligt många herrgårdar inom vårt område, delar av nuvarande Munkedals kommun och runtikring.

En herrgård hade som regel en stor huvudbyggnad med två våningar, där herrskapet, dvs ägaren med familj bodde. Huset innehöll många stora salar och flera rum som matsal, musikrum, sällskapsrum, flera sängkammare, kök, jungfrukammare, skafferier. Ägarens fru var den som bestämde över personalen i hemmet. Den kunde bestå av kokerskan, hushållerskan, jungfrur, betjänare, kusk (under 1900-talet chaufför) och kanske fler.

Vid sidan av den stora gårdsplanen framför huvudbyggnaden kunde det finnas en eller två flygelbyggnader. Där kunde en del av personalen bo. Där kunde även finnas plats för verksamheter till hushållet som bagarstuga, tvättstuga, mangelbod, brygghus, snickarbod, och förråd som vedbod med mera. Ofta hörde en fin trädgård eller park till herrgården. Den ansvarade trädgårdsmästaren för. Dessutom fanns en fruktträdgård och en större köksträdgård, där man odlade grönsaker.

Ett stycke från huvudbyggnaden, mangårdsbyggnaden, låg själva »gårdens« hus med arbetarbostäder, ladugård, stall, svin- får- och hönsbarn, loge för höet, vagnslider för vagnar och slädar, smedja för tillverkning och reparationer av gårdens metallföremål.

En av de anställda på herrgården var rättaren. Han ansvarade för allt som hörde till jordbruket. Under sig hade han flera arbetare med olika kunskaper för alla sysslor på gården.

Flera mindre och större herrgårdar kom att byggas i vårt område.

Torreby

Torreby finns nämnt i historien redan under medeltiden, för 700 år sedan (!) Herrgårdsbyggnaden är från någon gång i slutet av 1600- och början av 1700-talet. Gården bytte under århundradena ägare mellan flera olika släkter, en del adliga. En av de ägare, som kom att innebära störst förändring på Torreby var Niels Sörensen, som under slutet av 1800-talet lät bygga en sommarvilla, Torreby slott, för sig och familjen. Under ett par månader per år var det lyxliv där. Varje sommar lämnade familjen Sörensen sitt palats i Stockholm och kom med allt tjänstefolk och packning för hela sommaren. Efter som järnvägen genom Bohuslän ännu inte fanns så gick sista delen av resan med ångbåt till »Bukten«, där ångbåtskajen låg.

En mängd helt nya arbetarbostäder i norsk stil byggdes och likaså en väldig ladugård och stall. Ladan var kolossal och där förvarades vinterfodret till de speciella importerade jerseykorna, vars feta mjölk kördes till mejeriet ett par hundra meter bort. Där gjorde man smör och ost, som kunde säljas. Det fanns en fruktträdgård med tusentals äppelträd och frukten såldes bland annat till Stockholm. Alla lantarbetarbarn kunde gå i en skola som hörde till Torreby.

Ungefär hundra år senare, i mitten på 1900-talet, var slottet förfallet och användes som militärt förråd, mejeriet var tomt,

stall och lagårdar öde och fruktträden nedhuggna. Snart kom återigen en väldig förändring. Tegelbruket Bohustegel tog sin råvara, lera, från en del av åkrarna och sysselsatte mycket folk under ungefär 30 år. 1960 bestämde Torreby's nye ägare, Stig Widell att gården skulle göras om till golfbana och den anlades och utvecklades från en liten sådan till den fullstora bana den nu är. Slottet är ju nu golfklubbens och den gamla herrgårdsbyggnaden är privatbostad. 🏡

Bergs gård

På vägen ut mot Torreby, inte så långt från Pilegård vägsäl ligger Bergs gård. Även den har funnits sedan medeltiden. En allé från landsvägen leder upp till gården. Mangårdsbyggnaden är från slutet av 1700-talet. 🏡

Foto: Erika Sandberg

Lilla Foss

En av de herrgårdsbyggnader, som finns kvar är Lilla Foss herrgård, som byggdes i början på 1800-talet. Gården har

funnits åtminstone så länge som Bohuslän har varit svenskt och säkerligen längre tillbaka under den norska tiden. Mitt inne i Munkedals samhälle ligger den omgiven av villor och gator. Till Lilla Foss herrgård hörde stora marker och en mängd byggnader. Innan den första traktorn kom hade man 17 (!) arbetshästar på Lilla Foss. När samhället Munkedal började växa köptes markerna efter vart upp och där det hade varit öppen jordbruksmark, växte Munkedals centrum upp. Folk kommer fortfarande ihåg när man slog hö där torget i Munkedal nu ligger.

Så sent som på 1980-talet lades jordbruket ner och nu är det bara Lilla Foss kvarn (Munkedals Kvarn) och åkrarna som fortfarande brukas nedanför Munkedals brandstation, som finns kvar av jordbruksverksamheten på gårdens marker. Huvudbyggnaden på Lilla Foss herrgård är numera Förskola och Fritids. 🏡

Saltskällans säteri

När man är på väg till Saltskällans badplats söder om Munkedal, passerar man Trafikverkets stora rastplats, där stressade bilister kan sträcka på benen en stund. Just där låg den vackra huvudbyggnaden till Saltskällans herrgård eller säteri. Även här handlar det om en gård, som funnits flera hundra år. Den stora vackra herrgården kunde man se från landsvägen och även från järnvägen när den hade byggts på 1900-talet. Bakom herrgården ner mot fjorden var en park och stora trädgårdsodlingar. Man sålde grönsaker, som inte behövdes på gården. En annan allé ner mot småbåtshamnen passerar fina stenmurar, där man kan förstå att parken och trädgårdarna låg. Den gamla hamnen och alla husgrunder där visar var den första marknadsplatsen var.

Men vad hände då med herrgården? I mitten av 1900-talet köpte ett stort svenskt industribolag alltihop. Och knappt hade de väl gjort det, förrän de rev allt! Långt efteråt fick man reda på att bolaget hade planer på att bygga en stor kemisk fabrik för att tillverka svavelsyra, som sedan skulle forslas iväg på järnväg från Saltskällan. Av de stora planerna blev ingenting, och det ska vi nog bland annat för fjordens skull vara tackssamma för.

Numera kan man inte se många spår av vad som en gång fanns. Ovanför gamla E6 går resterna av gamla Kungsvägen, grusvägen från Göteborg till Strömstad. Vid landsvägen började den långa stora allén som gick ner mot gamla E6, som då inte fanns. Sedan korsar allén järnvägen, som heller inte fanns, och går vidare i riktning mot den stora herrgård, som nu är borta. 🏡

Torps herrgård

Även herrgården Torp vid södra änden av Kärnsjön har tillhört Dragsmarks kloster och därefter Kronan, dvs kungen, staten. Personer från Uddevalla med gott om pengar köpte gården några år efter att Bohuslän blivit svenskt, dvs i slutet av 1600-talet. Då anlades också vid älven det stora sågverket och kvarnen, som kom att kallas Borgmästarbruket, då Uddevallas borgmästare var en av ägarna. Munkedals AB köpte så småningom in även denna storgård.

Huvudbyggnaden kom till i mitten av 1800-talet och ligger pampigt på en höjd med utsikt över Kärnsjön. 🏡

Vågsäters herrgård

Vågsäter är den ena av två herrgårdar som ligger eller låg i den sydöstra delen av vår kommun. Gården har åtminstone funnits sedan Gustav Wasas tid. Vågsäter ligger i Valbo-Ryr. Huvudbyggnaden var relativt liten för att vara en herrgårdsbyggnad. Den byggdes i början av 1800-talet och revs i mitten av 1900-talet. På 1700-talet låg det ett litet järnbruk på Vågsäter. 🏡

Åtorps herrgård

Längs Örekilsälven mellan Saltkällan och Kviström ligger Åtorps herrgård. Herrgården ligger på en höjd med sluttning ner mot älven. Huvudbyggnaden uppfördes på 1850-talet och finns kvar än ni dag med om- och tillbyggnader. På platsen har det funnits både lastageplats och sågverksindustri liksom cementgjuteri.

Åtorps första ägare är Gustav Schiller. Därefter bor kapten Gustav von Hauswolf och hustrun Matria Colliander på gården. 1890 flyttar A.L. Holmberg in och han efterföljs av Dir Meyer. År 1915 köper Axel Sohlberg gården. 🏡

Munkedals herrgård

Gården Munkedal, vid den branta älvdalgången med samma namn, fick sitt namn eftersom den på medeltiden tillhörde munkklostret i Dragsmark några mil härifrån. När Bohuslän blev svenskt 1658 kom gården snart att under en tid tillhöra Kronan, dvs kungen eller staten. Senare ägdes gården av olika personer, som satsade pengar på olika lönande verksamheter. Älvens och vattenfallens energi kunde man utnyttja genom flera vattenhjul, som drev olika maskiner. Flera granngårdar köptes upp och kom att ingå i den växande herrgårdens marker.

Herrgårdsbyggnaden, lång och relativt låg, restes under tidigt 1800-tal. Den var länge bostad till ägaren av de tidiga industrierna vid älven. Därefter var den chefsbostad till Munkedals AB, pappersbruket. Huset används numera för konferenser och som restaurang. I närheten av herrgården byggdes efter vart alla de olika hus som behövdes för den stora gården. De flesta finns kvar, men används nu till annat. 🏡

Foto: Tomas Gillberg

Hensbacka herrgård

Hensbacka är i historien mest känd för att arkeologerna hittat stenverktyg från äldre stenåldern. Och är en av Sveriges äldsta stenåldersboplatser. Nuvarande herrgårdsbyggnad och det finns uppgifter att den byggdes 1736 och en annan 1782. Exakt årtal går inte fastställa. Gården var en skattegård,

ägd av bönder, och pantsattes hos Margareta Huitfeldt. Omkring 1790–1811 ägdes gården av kronofogde Magnus Norrenberg. Därefter kom And Oterdal som ägare och omkring 1841–1868 stod kapten Gustav Åke Belfrage som ägare efter det att han flyttat från Munkedals herrgård där han delat bostad med sin broder. Därefter ägdes gården av A. M. Ödman 1867–1889 och C. M. Åhlund 1890–1896. Sedan följer en rad av ägare J. E. Johansson, Ida Lundbom och Martin Larsson. År 1936 köptes gården av godsägare Carl Johan Adlerkreutz. Hensbacka var privatbostad fram till att Skogsvårdsstyrelsen köpte gården av Adlerkreutz år 1946. Gården ägdes sedan av Hensbackastiftelse och flera olika privata ägare efter det. Därefter blev Hensbacka en Skogsbruksskola. Gården hålls i mycket gott skick och har ett stort kulturhistoriskt värde. 🏡

Inlandsbanans planerade sträckning genom Sörbygden och söderut

Innan bilar började bli allmänna och vägarna ännu var primitiva byggdes under ett halvt sekel ett flertal järnvägslinjer med uppgift att i första hand transportera gods. Fram till 1903 måste t.ex. en emigrant från Sörbygden ta båt från Saltkällan till Göteborg. I slutet av detta år invigdes Bohusbanans norra del. Under ett antal år omkring förra sekelskiftet lades flera järnvägsprojekt fram. Ett av dessa var den stora inlandsbanetanken, vilken stympades så småningom. För Västsverige kvarstod intresset att underlätta exploateringen av de stora naturresurserna i de västra delarna av Värmland-Dalsland och norra Bohuslän. I detta sammanhang förekom förslag om t.ex. järnväg Strömstad-Långevall-Ed. Tankar om en förlängning ända till Malung presenterades också. Andra sträckningar var Ed-Krossekärr (Grebbe stad) och Bottnafjorden-Billingsfors. Den sistnämnda skulle ha passerat Grinås i Svarteberg, norra änden av Kärsjön och Krokstad. Ett tredje projekt presenterades för kommunalstämman 1906 med begäran om medel för stakning smalspårig bana (Nossebro – Vänersborg –) Färgelanda-Krokstad-Krokstrand vid Idefjorden. Hede kommun ställde sig positiv (20/3 1906) om banan drogs över Brattöns-Långöns-Hällungstads ägor med en station någonstans där. Ett fjärde projekt skulle direkt berört Hede: Lysekils järnvägs AB:s tilltänkta bana Smeberg-Hede-Krokstad-Rölunda-Ed. I dec. 1910 utfäste sig Hede kommun att teckna aktier för 50 000 kr. om en station placerades i socknen. Krokstad skulle understödja med 100 000 kr. Sanne med 40 000 och Gesäter, Rölunda och Ed med tillsammans 200 000 kr. Lysekil skulle skjuta till ca 375 000 och staten svara för 3/4 av byggkostnaderna eller ca 2 287 000. På sträckan från Ed till Gesäter skulle linjen sammanfalla med den till Strömstad. En kommitté tillsattes i Hede med bl.a. komminister Albin Lundin, Efraim Karlsson och Julius Trogen samt några från Krokstad och Sanne. Man stakade banan och upprättade kostnadsförslag och av kostnaderna för detta planarbete betalade Lysekils stad hälften och Hede bidrog med 350 000 kr. Året därpå över-

lade arbetsgrupperna om järnvägsbyggandet på ett möte i Kvistrum. Banans tilltänkta sträckning framgår av karta nr 28. Från Åboland gick banförslaget via Aslageröd-Synneröd-Utäng-Röd-Torp-till Krokstad. Det var främst timmer från Dalsland-Värmland man tänkte transportera på järnvägen. Istället blev det Göteborg som tog hem spelet om timmertransporten och exporthamnens läge genom förslaget om järnväg Mellerud-Arvika i Bergslagens Järnvägar. Slutligen satsades det på bilväg istället för järnväg, till Färgelanda, Svarteberg och Munkedal. Protokollen från Sörbygdens väghållningsdistrikt berättar om vad som rörde sig inom vägområdet. Viktigt var vägar till omgivande härad och yttervärlden. Redan i protokollet från dec. 1912 kunde man läsa att »i dessa dagar undersöks och stakas en jernveg från Smeberg i Foss socken till Dals Ed i Älvsborgs län, hvilken jernvägs-linje är dragen mitt egenom Sörbygdens härad.« Aktieteckning på 100 000 kr för denna järnvägs pågick. 1916 fick man en förfrågan från Kungl. Järnvägsstyrelsen om en automobilväg

istället för det »jernvägsförslag« som ännu inte kommit till stånd. Vägstyrelsen rekommenderade en bilväg från Munkedal till Hedekas eller annan lämplig plats i häradet. Men ärendet blev vilande och först 1921 fanns tre alternativ: bilväg Dingle–Hedekas – järnväg Smeberg–Dals Ed (fortsättning av Lysekilsbanan som öppnats 1914) eller bilväg Munkedal–Hedekas. Efter många förslag bl.a. en bilväg till Uddevalla via Färgelanda, så byggdes vägen till Munkedal om och var 1934 klar i dess nuvarande form.

Nedan är några utdrag ur brev som handlar lite om planerna på Inlandsbanan. När Johan Andersson 1883–1954, var i Amerika mellan 1905–1907, fick han brev från sin far August Andersson 1847–1908, där han berättar om planerna.

Döljan den 9 juli 1905

...»Får omtala att den projekterade inlandsbanan är nu stakad genom Krokstad socken utmed Örekilsälven förbi Ellingebo (der det säges skall blifva station på Hilmas i Kasen egendom) samt vidare utmed västra stränderna af Tjernsjön till Skrapeland o.s.v. till Svarteborg för att sedan komma genast vägen till Bottnafjorden, där ändpunkten för banan tvifvelsutän kommer att bli enligt Jern styrelsens förslag. Det är troligt att nästa riksdag kommer att bevilja medel till banan och att arbetet nästa år kan börjas försåvida ej Norskarne genom ett krig kommer att ändra förhållandena. Men blifver fred och ro i landet kan banan blifva färdig om några få år. För oss som bo i södra ändan av Hede socken kan det göra alldeles detsamma om den aldrig blir färdig, ty vi får ingen nytta av den, då den förlägges så långt aflägsset från våra dörrar...«

...»Om torsdag körde tre Herrar och en dam på Automobil å landsvägen genom Sörbygden. De körde med snälltägsfart och alla hästar som befunno sig å landsvägen eller dess närhet togo i sken, dock har dess bättre ej någon olycka för sports, men väl tillbud till sådan i det Kronorättaren Lund med häst blef påkörd och vräkt i landsvägsdiket. Hade ej respekt ens för Kronorättaren

Nedanstående är skrivet senare, har ingen datering på det.

... »Slutligen får jag omtala en stor och viktig nyhet som du kanske har svårt att tro, men är likväl sann: – Inlandsbanan skall dragas härigenom Hede socken. Närmast här är den stakad Öfver Bernhards i Hult gärd från Häckeriet till linngruppen du mins i, vägsvingen till Döljan och så genom en kulle der och snedt bakom Augusts på Sann fähus och utför det

höga berget som är ofvan qvarndammarna till på vestra sidan bäcken varande höra berg och kullar till foten av skyteberg. Där svänger banan söderut öfver berget du mins man kör bredvid på väg till soldattorpet Hästhagen öfver Renane till Pepparmon och Åboland. Två Ingeniörer och En Löjtnant jämte många arbetskarlar har hållit på med stakningen Ca 14 dagar här i denna trakt närmast Döljan och å berget vid Sann har jag sett dem nästan dagligen en lång tid. Der har varit svårigheter. Banan skall gå från Gillevare i Norrland till El-lösfjorden i Skredsviks socken. Ingeniörerna hafva sagt att det är alldeles säkert att den (banan) skall gå fram efter den stakning som nu är gjord och att arbetet skall börja om ett högst två år härefter. Det blifver då ett helvete på jorden för rallares skull och det blir väl bäst att utrymma kojan kan jag tänka...« 🐾

Källor:

Eric Olausson – Hede, en bohuslänsk socken

Brev från August Andersson, Döljan, till sonen Johan Andersson.

Vill du utforska detta ytterligare finns kartor på vår hemsida.

SAMMANSTÄLLT AV LENA GUNNARSSON

Svar på frågorna på sidan 9

1. Bokstaven M
2. Ditt namn
3. Vid månadsskiftet
4. Nej, det är ju hans mor
5. Ett. De andra tre brinner ner

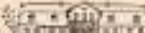
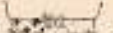
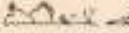
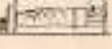

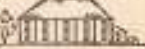
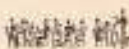
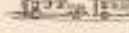
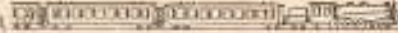
Bildtska släktmötet 1930

Munkedals hembygdsförening har ett stort arkiv från Arctic Paper. Där fanns bland mycket annat 22 kraftiga träkistor med handlingar från 1920- och 30-talen och som kom från Olof Bildt. Där kan man hitta många roliga texter. Senast fastnade vi för en inbjudan till släktkalas med familjerna Bildt. Det var Brukets dåvarande direktör Olof Bildt som inbjöd till Munkedal. Så här såg inbjudan ut:

PROGRAM - VID - BILDTSKA - SLÄKTMÖTET - 1930 - Å - MUNKEDAL - OCH - MORLANDA

LÖRDAGEN - DEN 23 - AUGUSTI - KL - 10.47 - FM - ANKOMMER - TÅGET
 TILL - MUNKEDALS - STATION
 DÄR - BEAR HÄMTA - TILL - MUNKEDALS - HERR-
 GÅRD EFTER - ALLMÄN - HÄLSNING
 INTAGA - VI - LUNCH - KL - 12 --- EFTER - LUNCHEN
 BESE - VI - MUNKEDALS - PAPPERUK OCH - DE
 MÅNGA - ANDRA - SEVÄRDHETER OCH - SCENERIER
 - PÅ - VILKA - TRAKTEN - ÄR - SÅ - RIK - ELLER -

 KL - 7 - EM - SAMLAS - VI - TILL - DET - STORA - OCH - HÖGTIDLIGA
 MÄLTIDSKALASSET (KLÄDSEL - DINNES - JACKET)
 DÄREFTER:
 OCH - TILL - SLUT:

SÖNDAGEN - DEN 24 - AUGUSTI - BÖRJAN - TIDIGT ---
 KL - 8.30 - FRUKOST - - VAREFTER - AVRESA - SKER
 FRÅN - MUNKEDALS - HAMN - KL - 9.30 - MED - DET - STOLTA - SKIFFET
 TILL - MORLANDA - KYRKA - DÄR - VI - KL - 12.30 - EM
 BEVISTA - HÖGMÄSSAN --- SÅ - STÄLLA - VI - KOSAN
 TILL - VÅR - GAMLA - FAMILJEGÅRD - MORLANDA
 DÄR - KARIN - OCH - GUNNAR - BJUDA - PÅ - LUNCH - KL - 3.30 EM
 (KLÄDSEL - RESDRÄKT) --- KL - 6.30 - NALKAS
 AVSKEDETS - STUND - OCH - VI - FARA - FRÅN - MORLANDA
 TILL - STENUNGSUND - DÄR - NATTÅGETS
 AVGÅNG - KL - 2
 FÖR - VÅRT - ANDRA - SLÄKTMÖTE - MÄRKAS

Vernissage hos Munkedals Hembygdsförening

Fyra konstnärer med anknytning till Munkedal har haft vernissage på Munkedals Hembygdsmuseum. Många besökare hade hittat till Museet på Myrbottenvägen 6 i Munkedal under den gångna helgen 23 och 24 mars. Johanna Hasslöf född Grundberg, Sara Renvaktar Foss och Lena Solberg född Blomberg hade alla premiär i deltagande av en vernissage. Lovisa Blomberg hade däremot en viss vana av utställningar.

Lena Solberg har börjat måla för inte så länge sedan. Hon målar dels i akryl och även i olja med många fina motiv. Hennes släkting Lovisa Blomberg hade ställt ut. 🌸

Johanna Hasslöf målar i akvarell. Hon berättar att hon har tecknat och målat nästan hela sitt liv. Först var det teckningar som gällde men under Covid började hon prova akvarell. För att hitta sin egen stil tittade hon mycket på internet där Instagram och Youtube gav många uppslag. Motiven är i dagens utställning människor som ser glada och förnöjsamma ut. Hon vill få betraktarna att bli glada när de ser på hennes tavlor och det har hon lyckats mycket väl med. Johanna har också bidragit till illustrationer i Hembygdsföreningens stora projekt Lokalhistoriska skattkistor (som det har rapporterats tidigare om i denna tidning). För Johanna är det första gången hon ställer ut och hon har tidigare endast publicerat två bilder i Hembygdsföreningens tidning Munkedalsbygden, som kommer ut två gånger om året. 🌸

Lovisa Blomberg illustrerar barnböcker. Lovisa ritar på datorn där många av motiven är barn i olika situationer. Den allra första boken hon illustrerade var en bok, av den lokale författaren Sven Ekstorm, som hette »På Antons tid«. Denna bok kom ut för mer än 20 år sedan och gavs ut av Test Design. Lovisa har varit delaktig i många böcker sedan dess och arbetar professionellt som illustratör och har bl.a. illustrerat Småbokserien »Vera och Ville« med text av Katarina Ekstedt på Triumf förlag. Hon har bl.a. också gjort illustrationerna till barnföreläsningar på Stockholms konserthus. Sammanlagt har det blivit ett 20-tal objekt. Liksom Sara och Johanna är också Lovisa delaktig i projektet lokala skattkistor där hon gör klippdockorna från olika historiska epoker. 🧩

Lovisas illustrerade böcker.

Sara Renvaktar Foss är den fjärde i raden av utställare. Sara är hantverkaren som skapar både kläder och smycken. Sara berättar att hon fick sin första inspiration från sin mormor Annikki, som var sömmerska och bodde nära. Saras första alster var kläder till sin Barbiedocka. Hon designade först och sydde sedan. Som så många andra sykkunniga sydde hon sin klänning till studentbalen. Då tog hon hjälp av sin mormor som fanns i Finspång och hon själv bodde i Gävle. Sara arbetade på en syateljé tillhörande Folkteatern i Gävle och där fick hon veta att det fanns en skräddarutbildning i Uddevalla på 2,5 år. Där kom hon in och fick lära sig hantverket från grunden. Efter att ha jobbat i en bröllopsbutik i Grebbestad fick hon idén att tillverka bl.a. härdekorationer och hängsmycken av metalltråd och pärlor. 🧩

Varför man säger »hon« om ett fartyg

*Hämtat från Bohusläningen eller Kuriren 1953 och avskrivet
av Håkan Grundberg 2024-04-16.*

Varför säger man egentligen »hon« om ett fartyg undrar en journalist, som intervjuat en gammal skeppare skriver Öresundsvarvets tidning »Talröret«.

Denne förklarade att man säger »hon« om skeppet, därför att:

- ◇ det liksom kvinnan ofta tar makten från mannen,
- ◇ därför att det liksom kvinnan inte tål att överlastas,
- ◇ det är dyrt att rigga,
- ◇ det måste målas ofta för att hålla sig snyggt,
- ◇ det liksom kvinnan byter namn när det byter ägare,
- ◇ det har varit skuld till mångas undergång,
- ◇ det kostar mer att underhålla skrovet än vad innehavaren tycker om,
- ◇ det har en vaggande gång och
- ◇ det behöver en karl att styra sig,

Så nu vet man det! Vilken tur att vår kvinnosyn har förändrats!

Munkedalsbygden under järnåldern

Visste du att Munkedalsbygden (som vi idag kallar den) var en central plats under järnåldern? Med hjälp av bevarade berättelser, fornborgar, inre vattenvägar och spännande arkeologiska fynd kan vi måla upp ett helt annat landskap än det som vi ser idag. Nu är den lokala skattkistan Järnålderskistan klar för att användas i skolorna och i arbetet med att hitta lokala fynd och berättelser så har vi funnit en spännande tid.

Det handlar om den tidsperiod som sträcker sig från 500 f.Kr till 1050 e.Kr som avslutas med vikingatid. Det är under denna tid som människorna alltmer lär sig att använda järn för att tillverka redskap, vapen och föremål. Järnåldern kan delas in i kortare perioder:

Äldre järnålder 500 f.Kr.–400 e.Kr.

Förromersk järnålder 500 f.Kr.–0 f.Kr.

Romersk järnålder 0 f.Kr.–400 e.Kr.

Yngre järnålder 400 e.Kr.–1050 e.Kr.

Folkvandringstid 400–500 e.Kr.

Vendeltid 550–850 e.Kr.

Vikingatid 850–1050 e.Kr.

Från den här tidsperioden finns det många fynd och berättelser att berätta från just Munkedalsbygden. Varför är det så? Jo allt tyder på att Munkedalsbygden var en viktig så kallad *centralbygd* från perioden som kallas Romersk järnålder. Kanske var det en av de viktigaste bygderna i hela det område som nu kallas Bohuslän. I början av den här perioden styrdes landskapet i mindre enheter, av stormän som kallades kungar och drottningar. De styrde över småkungadömen. Om dessa finns det ännu bevarade berättelser; om drottning Hud och kung Rane på Raneborg (sedermera Svarteborg) och kung Anund och drottning Gunnila på Korsborg. Stormännen utgjorde en elit i samhället som lät begrava sig i stora fina gravar med dyrbara gravgåvor som följde med. Här finns t.ex. Tjuvhögen på Möe som är en av de mäktigaste gravhögar i västra Sverige – i klass med kungshögarna utanför Gamla Uppsala. Här finns också stora och mycket rika gravfält – i synnerhet på Tungenäset. Här finns också långhögar, skepps-sättningarna och stora fält med många gravar. Det tyder på att

det var en ganska rik och välmående befolkning som bodde här.

Fynden som gjorts i gravarna visar också på att man idkat handel och kontakter med folk långväga ifrån. Eller vad sägs om en krigargrav som visar att man haft både sköld och lans med sig i graven? Eller dyrbara guldfynd såsom guldsmycken i form av brakteater med avbildade stormän, armringar i guld, guldhängen i filigranteknik, bronsfibulor som smyckat kläderna? Det har även hittats mynt som visar på långväga kontakter och forntida handel.

Om man tittar på geologin och landskapet så kanske det inte är så konstigt att resandet har ägt rum just här. Gullmarsfjorden utgjorde en viktig infart i Bohuslän när man som regel färdades med båt. Den leder in i landskapet via två grenar. Den ena är Saltkällefjorden och Örekilsälven som i sin tur leder genom två dalgångar upp i Dalsland – en via Hede och Krokstad mot Dals-Ed och en via Valbo Ryr mot Färgelanda och Högsäter. Den andra är Färlevfjorden som leder upp mot Dingle och Svarteborg och vidare upp i Bullaresjöarna mot Idefjorden. Den möter också vattenvägen som leder från Åbyfjorden genom Bärfendal och upp mot Svarteborg. Via SGU finner ni en kartfunktion som visar hur strandlinjen ändrats sedan istiden: <https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-strandforskjutningsmodell.html> Under Romersk järnålder fanns det stora sjösystem såväl i Foss och Svarteborg som i Sörbygden som ser helt annorlunda ut idag.

Från Svarteborg finns ju förutom Stenehed och sägnen om Kung Rane även fynd som visar att en kung som kanske hette Gandalf verkat här.

Att just Saltkällefjorden varit strategiskt viktig vittnar även närvaron av fornborgarna på Korsborg och Kvistrum. Senare när vikingatid övergår till medeltid kommer de ersättas av andra försvarsanläggningar som har avlöst varandra ända till

vår tid. Fornborgarna på Korsborg och Kvistrum var sannolikt försvarsborgar medan den mycket stora fornborgen som finns på Buråsareberget i Bärfendal nog har varit en borg att fly till. Även runt Bullaresjöarna fanns flera fornborgar liksom runt vattendragen i Sörbygden. Det finns hela 12 fornborgar inom nuvarande Munkedals kommun vilket är ovanligt många. De är alla värda att klättra upp på då de har en strategisk plats med utsikt över landskapet.

Människorna hade även behov av mötesplatser av olika slag. Det behövdes tingsplatser där man avgjorde tvister liksom av handelsplatser där man kunde byta varor samt av kultplatser där man kunde tillbedja gudarna. Det finns flera högar som bär namn efter att de har varit tingshögar runt om i Foss. Det finns även spår av handelsplatser. En fanns i Sandarna (där man än idag har Saltkällans marknadsplats) och där tror man att det funnit snickare, skräddare och pälssbedning. En annan handelsplats fanns i Köpestad i Svarteborg som låg längs den inre vattenvägen genom Svarteborg och så fanns det troligen en på vägen mellan Munkedalsbygden och Sörbygden. Den kan ha varit kombinerad med en kultplats och bär än idag namnet Hästeskedsmossen efter de hästkapplöpningar som kan ha ägt rum där redan under folkvandringstid.

Det finns tolv fornborgar i Munkedals kommun. Ofta vittnar namnet på dessa platser om att här funnits en borg. De ligger på höga berg med naturliga gränser med sluttande sidor. Ofta har de utsikt mot viktiga vattenvägar. På dessa berg kan man ibland se spår av vallar som vittnar om att här legat en fornborg. Markerade R i denna karta visar dess placering.

Hur bodde man här då? Från ca år 0 ökade jordbruksmarkerna när man utökade både betesmark och svedjor. De tidiga gårdslämningarna från romersk järnålder och folkvandringstid tyder på att gårdarna var belägna lite högt i landskapet. Man bodde då i mindre hus med intilliggande bygravfält. Rikare släkter bodde i stora hallbyggnader och de byggde också större gravar som skulle synas i landskapet. Tänk er kungshögen Tjuvhögen på Möe som ju låg strategiskt alldeles ovanför Munkedalsälven.

Under Vendeltid och Vikingatid verkar man ha flyttat gårdsbebyggelsen ner i dalarna och placerat dem skyddat längs med dalgångarnas sidor. Den placering de fick då syns ännu på kartorna från 1600-talet. Flera av gårdarna i trakten bär uråldriga namn vilket tyder på att de var gårdar redan när järnåldern övergick till medeltid men exempelvis Foss och Torreby kan vara ännu äldre namn.

Vägarna genom landskapet utgjordes av ridvägar som gick mellan gårdarna men också förbi mötesplatser som kult- och

handelsplatser samt längs med vattendragen. Med alla vattendrag behövdes tidigt broar för att man skulle kunna passera. Vissa av dessa passager blev därför extra viktiga och vi ser ännu att gamla vägar och broar går över passager såsom Färlev, Kvistrum, Sörbo och Munkedal.

När Vendeltid övergick i Vikingatid etablerades namnet Ranrike för nuvarande norra Bohuslän vilket inkluderar hela vår trakt från Gullmarsfjorden i söder till Idefjorden i norr. Detta landskap skulle då börja höra till Norge och vara en del av detta rike till 1658. Under större delen av Vikingatiden lydde vi under norska kungen. Han styrde från Viken (området kring Oslofjorden) och hade ett enormt rike som förutom Bohuslän även inkluderade ö-rikerna Grönland, Island, Färöarna, Isle of Man, Hebriderna (Söderöarna) och Shetlandsöarna (Hjaltland). I alla dessa landsänder utgjordes befolkningen av Vikingaättlingar vilket än idag speglas i ortsnamn, dialekter, kultur, DNA mm.

Med dessa ord börjar järnålderns berättelse om platsen vi bor på. Det hände här! Just här bodde människorna som skulle

bli våra anfäder, här formades landskapet och kulturen, här mötte man andra kulturer och utvecklades. I skattkistan ingår flera berättelser, kartor och föremål som vi hoppas att barnen får möta och att det gör att de ska få en känsla och inblick i vad som hänt just här. 🏰

Källor:

Andersson, Thomas (2021) Bohusläns historia. Från järnålder till 1658. Falun: Historiska media

Balksten, Kristin m.fl. (2024) Järnålderskistan – lärarhandledning. Munkedal: Munkedals hembygdsförening

Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Nordqvist, Bengt (2009) Stenungsunds- och Munkedalsbygden under 1000 år. UV Väst Rapport 2009:25

SGU: <https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-strandfor-skjutningsmodell.html>

TEXT: KRISTIN BALKSTEN

Ordspråk – ett urklipp i en gammal »ICA kuriren«

Det är en fråga man ofta ställer
om gamla ordspråk de ännu gäller
Om svaret? Ja, det får bli jovisst,
det vore synd om vi dessa mist

Man grisen köpa ej skall i säcken
ej ropa HEJ förrän över bäcken
och krypa först och sen lära gå
av många bäckar det blir en å

Sej själv berömma det luktar illa
I grop för andra man själv kan trilla
ej se i munnen på en given häst
och borta bra men hemma bäst

Ju flera kockar, dess sämre soppa
ett utslängt ord kan man aldrig stoppa
Den illa gör, ja han illa far
och som man ropar så får man svar

Det blir ej sommar med blott en svala
och tiga bättre än att illa tala
en tuva lasset ju stjälpas kan
och som man ropar så får man svar

Om friskt man vågar är hälften vunnit
och gömt i snö blir vid tö det funnit
ja, arga katter får rivet skinn
och vett går ut där som vin går in

Det heter ju att som gamla sjunga
Så kvittrar också de som unga
så gnola gärna på en refräng
för själv – det vet vi – är bästa dräng.

Munkedals kommun firar 50 år

Det lokala självstyret

I år 2024 firar Munkedals kommun 50 år som kommun med nuvarande geografisk omfattning. Detta föranleder oss att göra en liten djupdykning i dess administrativa historia. På 1700- och 1800-talen utövades landsbygdens självstyre genom socknarna. Socknar har ett mycket gammalt ursprung troligen från vikingatiden och var ett område som fanns i trakterna av någon större gård. Typiskt för en socken var att det fanns en kyrka och människorna i socknen samlades i sin kyrka. En förklaring till namnet Socken har kanske sitt ursprung i ordet *samla*, dvs det område vars människor samlades till en viss kyrka. Det finns också andra förklaringar. Besluten fattades i sockenstämman, där kyrkoherden var obligatorisk ledare. En uppgift som tillföll socknen var att ta hand om fattigvården och från 1842 hade man ansvaret för att den då nya Folkskolareformen genomfördes. Skolfrågorna låg på sockenstämman ända fram till 1954 och folkbokföringen sköttes av kyrkan allt från starten på 1600-talet till år 1991 då Skatteverket övertog ansvaret.

Härader

Vid sidan av Socken fanns också Häraden. På en skolkarta från 1920-tal (???) som hänger i Munkedals Hembygdsmuseum [Bild 1] är det häradernas gränser och namn som står tydligast utsatta. Häradena har en lång historia och häradet var bl.a. en grund för indelningen av rättsskipningens områden. Nuvarande Munkedals kommun bestod i två härader Tunge Härad med Foss, Håby och Svarteborgs socknar samt Sörbygdens härad bestående av Krokstad, Hede och Sanne socknar. Bärfendal tillhörde Sotenäs Härad och Valbo Ryr tillhörde Valbo härad. Häradernas uppgifter var bl.a. att sköta skatteindrivningen, sköta vägunderhåll av de större vägarna samt vara en viktig del i rättsskipningen.

Kommunerna skapas

Kommunerna 1862–1952

Kommuner i dagens menig infördes med 1862-års kommunallag. Det blev en **borgerlig** kommun och en **kyrklig**

kommun. Dessa två kommuntyper behöll de gamla sockennamnen. I vårt fall blev det t.ex. Foss kommun, Håby k:n, Bärfendals k:n, Svarteborgs k:n, Hede k:n, Krokstads k:n, Sanne k:n och Valbo Ryr k:n. Varje kommun styrdes av *Kommunalstämma* motsvarar idag Kommunfullmäktige samt en *Kommunalnämnd* motsvarande dagens Kommunstyrelse. Det fanns också andra nämnder som kunde variera från kommun till kommun såsom Försörjningsnämnd/ Fattigvårdsnämnd, Barnavårdsnämnd, Kristidsnämnd (under 2: världskriget).

På 1940-talet ökade kommunernas ansvarsområden, vilket blev betungande för de små kommunerna. Helfrid Svensson har berättat om Foss kommun att det administrativa arbetet sköttes av bankkamrer Sven Bengtsson som arbetade på handelsbank och bodde i villa Breidablick, där han också hade sitt kontor för kommunen. Han var verksam redan på 1920-talet. I takt med att kommunens uppgifter ökade behövdes flera kontorister. År 1943 startades kontor i Hanssonska huset vid järnvägsstationen. Helfrid Svensson berättade att när hon anställdes 1947 ökades personalstyrkan med 50%. Hur många blev de då? – jo tre stycken Hon skrev protokoll från Kommunalstämmans möten. dessa hölls alltid på onsdag och skulle justeras på fredag för att på söndag läsas upp i kyrkorna.

Bland Foss kommuns politiker i slutet av denna epok finner vi bl.a. Olof Strand (lärare senare rektor), Oscar Kihlborn (lärare), Gert Wahlberg, Th. Almqvist, Olof Bildt (VD på Munkedals AB), Henning Hasselgren (lärare), Viktor Lindqvist (handlare).

Det hände nog inte så mycket under denna tid utifrån kommunens perspektiv men industrialiseringen började med Borgmästarbruket och Munkedals AB. Munkedals AB, nuvarande Arctic Paper bildades 1871 och detta medförde stora förändringar i samhället, vilket ställde nya krav på politikerna Staleområdet och Möe bebyggdes.

De första skolorna tillkom under denna tid. I Foss var det Hede skola, Saltkällans skola, Lycke småskola och folkskola, Fabriksskolan, Önnebacka skola, Kyrkskolan (vid Foss

kyrka), Vita huset på nuvarande Munkedalsskolan, Stene skola, Wessby skola (privat på Torreby), Järnunderöds skola. Kampstorps ålderdomshem byggdes 1916.

Strax före nyår 1951 samlades politikerna i Foss till ett gemensamt samkväm på Åtorps herrgårdsrestaurang vid ett sista möte med Foss kommun. Helfrid Svensson som var med berättade att där hade man inga spriträttigheter, vilket ju många tyckte var tråkigt vid ett sådant viktigt tillfälle men Henning Hasselgren som också var konstnär hade ställt ut sina tavlor i en angränsande del, som inte var restaurang. Dit gick man för att »titta på tavlorna«, så det löste sig ändå.

Kommunsammanslagning och tiden 1952–1974

Vid nyåret 1951–52 skedde den första kommunsammanslagningen:

- Foss och Håby blev Munkedals kommun
- Svarteborg och Bärfendal blev Svarteborgs kommun
- Krokstad, Sanne och Hede blev Sörbygdens kommun

Munkedal fick sitt namn efter namnet på järnvägsstationen som tillkom 1903. SJ hade valt det namnet troligen för att den smala spåriga järnvägen som Munkedals AB, nuv. Arctic Paper, hade byggt på 1890-talet hade en station vid nuvarande järnvägs museet. Den hette Munkedals Nedre. Munkedals AB bidrog med mycket godstransporter på järnvägen vilket påverkade namnvalet. Gården Munkedal, där pappersbruket ligger var ett klosterhemman under Dragsmark kloster. Munkedals kommun hade sina möten bl.a. i sockenstugan/församlingshemmet där nuvarande församlingshem nu ligger.

Namnet Svarteborg var nog naturligt eftersom Svarteborgs socken var så mycket större än Bärfendal. Dessutom hade Bärfendal tidigare tillhört Sotenäs Härad. Administration för den nya kommunen skedde i Brandstationens lokaler och mötena hölls i församlingshemmet intill Svarteborgs kyrka

Namnet Sörbygden var ju namnet på det Härad som omfattade de tre socknarna/kommunerna och den nya kommunen fick samma namn – Sörbygdens kommun.

Kommunerna 1952–1974

Denna period var en mycket händelserik tid för våra tre kommuner.

Munkedals kommun

Administration var kvar i Hanssonska huset och nu med flera anställda. Flyttade 1959 till det då nybyggda huset vid Torget ovanpå Apotekets lokaler.

Den politiska organisationen bestod av Kommunfullmäktige KF och Kommunstyrelse KS samt ett antal nämnder. Dessa har växlat både till ansvar och namn under åren. Som en liten men viktig detalj fanns det under åren 1958– omkring 1970 (?) en **Hembygdsnämnd** som samlade ca 1000 lokala historiska föremål som nu förvaras på museet och fortfarande ägs av Munkedals kommun

Politiker den första tiden

Gunnar Johansson KF ordf, Oskar Kihlborn, Elof Brink, Arne Brink, Nils Spetz, Bengt Blomberg, Valter Winblad, Karl Skånberg, Sture Dellien och många fler.

Nu började en ny tid med stora förändringar.

- Ny skola Munkedalsskolan och Bruksskolan. De små skolorna lades successivt ner
- Realskola = högstadium startade 1955
- Nya hyresbostäder i centrum och på Hede.
- Nytt äldreboende Ekebacken
- Kommunalt vatten och avlopp byggdes
- Munkedals centrum bebyggdes med hyreshus
- Kommunkontoret flyttade till centrum
- Läkarmottagning och apotek flyttades från Håby till Munkedals centrum
- Ny bro över Örekilsälven och ny vägsträckning av E6 1964–65
- Arctic Paper bygger ut med ny pappersmaskin PM8 och det gamla området »Bostäderna« försvinner som bostadsområde

Svarteborg 1952–1974

Svarteborgs kommun hade bildats 1952 genom sammanslagning av Bårfendals kommun och Svarteborgs kommun. Där var Nils Spetz KS ordförande. Här hade Elis Hansson en viktig roll. I Svarteborg var även bröderna Mårten och Sigurd Karlsson aktiva och de återkom sedan i Munkedals storkommun. Mötena hölls i det som hittills varit sockenstugan vid Svarteborgs kyrka. Kommunkontoret inrymdes i lokaler tillhörande den brandstation som byts som ligger kvar där fortfarande. Det byggdes nog i slutet av 1950-talet.

Inför sammanslagningen till nuvarande storkommun Munkedal förekom en livlig debatt inom dåvarande kommun att man helst vill slås samman med Bullaren och Kville. Staten bestämde dock att Svarteborg skulle slås samman med Munkedal och så fick det bli.

Sörbygden 1952–1974

Sörbygdens kommun bildades 1951 genom sammanslagning av Krokstad, Sanne och Hede kommuner. Här finner vi starka namn såsom Gustav Nilsson som var kommunfullmäktiges ordförande sista perioden före 1974 och vice ordförande var Bertil Nordevall, Kommunalnämndens ordförande var Knut E Olsson 1967–73.

Några händelser 1951–1973

Nytt bibliotek (52)

Beslut om nytt ålderdomshem (56)

Beslut om läkarmottagning i Hedekas (65)

Första tomterna på Åkersberga (69))

Valbo Ryr till Munkedal 1967

Det dröjde 15 år till att nästa händelse i kommunsammanslagningens historia inträffade. Politikerna i Valbo Ryr tyckte att det vore mera praktiskt att tillhöra Munkedal än Ödeborg och Färgelanda. Man skrev till regeringen och fick OK. Det var t.ex. närmare till central service med skolor, affärer etc. i Munkedals tätort och mera praktiskt med skolskjutsar och även allmänna bussförbindelser.

Munkedals blir storkommun 1974

Redan på 1940-talet inför kommunreformen 1952 hade man diskuterat behovet av större kommuner. Det fanns alldeles för många och för små. Samhällsapparaten ökade och många flera uppgifter ålades kommunerna. Staten drev på i denna

process. Reformen skulle vara klar senast 1974 och påbörjades i flera kommuner redan på 1960-talet.

Svarteborg ville hellre slås samman med Bullaren och Kville men saten bestämde att det var Munkedal man skulle slås samman med. Sörbygdens kommun slog samman utan andra önskemål om tillhörighet.

När dessa tre kommuner skulle slås samman var det viktigt att den politiska representationen var förankrad i de olika kommundelarna.

Hösten 1973 bildades Sammanläggningsdelegerade med ungefär samma makt som kommunstyrelsen. En ny uppsättning politikern intog styret 1 januari 1974.

Bland politikerna då 1974 kan nämnas

Bertil Nordewall från Sörbygden KF ordförande

Knut E. Olsson som KS ordförande och kommunalråd.

(Han kom med rosor till alla vid den första kaffesamlingen)

Elof Brink,

Oskar Kihlborn,

Uno Johansson,

Karl-Erik Skräddar'n Johansson

Nils Spetz

Olof Spetz

Monica Borne

Rune Benjaminsson

Olle Olsson

Valter Winblad

Leif Svensson (senare)

Som kommunalråd efter Knut Olsson kom:

- Björn Gustavsson
- Jan Pettersson
- Gunvor Andersson
- Alf Siversson
- Flera efter Siversson får beskrivas i en kommande artikel

Det har hänt mycket i Munkedals kommun dessa 50 år men det kanske kommer i en annan artikel i senare nummer.

Några händelser kan dock som avslutning nämnas här

Nytt kommunhus Forum

Utbyggnad av Munkedalsskolan

Idrottshall i Dingle

Idrottshall i Munkedal
Ny skola i Hällevadsholm?
Skolutbyggnad i Hedekas
Bostadshusen på Brudås (började byggas redan 1971)
Flera nya förskolor byggs i de olika kommundelarna 🏡

SVERKER BALKSTEN

HÄRLIGA SOMMARBILDER
SOM JOHANNA HASSLÖF
HAR GJORT OCH LÅTER OSS
ANVÄNDA MED ÖNSKAN
OM EN FIN SOMMAR!

Före bilarnas tid – Stuten

När Munkedals AB (nuv. Arctic Paper) började sin verksamhet i början av 1870-talet krävdes transporter av en del kemikalier och annat råmaterial för sin produktion. Dessa varor kom med båt till Saltkällans hamn. Allt det papper som tillverkades skulle ju också ut till kunderna. Detta skedde också med båt från Saltkällans hamn. På denna tid fanns det ingen järnväg och ännu mindre några bilar. I början skedde alla transporter mellan pappersbruket och Saltkällan via Stale. I början skedde detta med det på den tiden vanliga

transportmedlet, häst och vagn. Detta var emellertid problematiskt eftersom bönderna inte alltid hade lust att ställa upp som transportörer. Dessutom var det kostsamt eftersom man körde små lass. Lösningen var en ångdriven traktor kallad landsvägslokomotiv. Det var emellertid förenat med att man måste ha länsstyrelsens medgivande och skriftväxlingen mellan MAB och Länsstyrelsen har återfunnits från vårt arkiv. 📄

Texten i brevet är ett utdrag och återgiven i den form den skrevs dvs. gammal *stafning*.

Öfver hvilken ansökning kronofogden i Sunnervikens fögderi blivt hörd och yttrat, att så framt bolaget förpliktades att icke låta lokomotivet draga mera än tre lastvagnar åt gången och för öfrigt iakttaga alla de försiktighetsmått, som i det i ansökningen förbundit sig att vidtaga, hvarvid försiktighetsåtgärden att under transporterna hafva en häst förspänd lokomotivet vore den viktigaste, som säkerligen utöfvande en lugnande inverkan på mötande eller förbipasserande hästar, Kronofogden ansåg sig hafva skäl att tillstyrka bifall till ansökningen synnerligast som bolaget, i den händelse de finge tillåtelse att begagna ifrågakädda lokomotiv, förklarar sig villigt att emot en ringa ersättning under 25 års tid åtaga sig vägunderhållet å omförmälda vägsträcka, hvilket skulle medföra en stor fördel, enär därigenom säkert garanti vunnas, att vägunderhållet komme att ordnas på ett mera tillfredsställande sätt, än hittills varit fallet på denna starkt trafikerade farled, anseende Kronofogden dock sig böra föreslå att, utom ofvanberörda villkor äfven den bestämmelsen måtte meddelas, att bolaget vore skyldigt att vidtaga de ytterligare säkerhetsåtgärder, som Konungens Befallningshafvande, om behovet så påkallade framdeles kunde finna skäligt föreskrifva;

Gifvet Göteborg å Landskansliet den 9 oktober 1899.

Konungens Befallningshafvande finner, efter öfvervägande af hvad i ärendet förekommit, skäligt, med bifall till ansökningen, förklara effekter på vägen mellan Munkedal och Saltkällan begagna landsvägslokomotiv, därvid det åligger bolaget:

1. att begagna högst tre lastvagnar åt gången.
2. att elda lokomotivet med koks eller andra mest rökfria bränslemateriel;
3. att aldrig använda ångvissla på allmänna vägen;
4. att inkläda alla å lokomotivet befintliga rörliga och blänkande delar med ett omkring hela lokomotivet gående omhölje med af trä, så att lokomotivet kommer att i minsta möjliga mån förete något ovanligt;
5. att till förhindrande så vidt möjligt är af skrämsel hos mötande eller förbigående hästar, alltid under det att lokomotivet använder å landsvägen hafva en häst förspänd detsamma.
6. Att å allmänna landsvägen icke köra fortare än en häst vanligen går.
7. Att, efter öfverenskommelse med de väghållningsskyldige, besörja underhållet af den väg som med landsvägslokomotiv befares; och
8. Att underkasta sig de ytterligare föreskrifter som Konungens Befallningshafvande, med ledning af erfarenheten, kan finna nödigt meddela; kommande detta Konungens Befallningshafvandes beslut att till kännedom för de vägfarande intagas i länskungörelserna och i Foss församlingskyrka uppläses.

G. Snoilsky/H. W. Westin.

Vidimeras/ R. Fredriksson/I. Karlsson.

En dagboksberättelse från Munkedal i juli 1948

Anna och Sven Hultner

Jag delar gärna med mig av dagboksanteckningar från en cykelsemester som min far Lars Hultner tillsammans med sin bästa vän och släkting Sverre Hultner genomförde i juli 1948. Ett äventyr som många år senare visade sig korsa min väg. Det är min far, 19 år den sommaren, som berättar med sina ord och med dialektala uttryck från Glimåkra i skånska Göinge bygden.

*Lars Hultner tillsammans med fam. Ekelund.
Karl, Signe, Rolf och Inga-Lisa.*

Vår semester 1948

Sverre och jag satt en kväll uppe på hans kabinett och diskuterade om var vi skulle förlägga vår semester i år. På Öland har vi varit tre år på rad nu, så det var inte tänkbart att cykla dit i år.

Nej något extra spex skulle det bli denna gång. Så kom jag plötsligt att tänka på det brevet jag fått för en tid sedan. Från en som hette Signe Ekelund, dotter till Sven Hultner i Munkedal uppe vid Uddevalla. Det kunde ju vara intressant o få träffa dom släktingarna och prata med dem. Sven hade inte varit i Glimåkra på 40 år och dom andra hade ju aldrig varit här. Sagt och gjort, vi reser dit. Och därvid blev det. Men så spratt Sverre till. Då kan vi ju sticka upp till Norge också o hälsa på alla dom som är där. Det är ganska några släktingar där också. Nu hade vi verkligen förslag så det räckte, det gällde bara att räkna ut det på bästa sätt. Vår semester skulle bli mellan

den 5–19 juli, och på dessa fjorton dar kunde mycket hända. Jaha, så hade Sverre också fått reda på att A.U.F. hade ett nordiskt campingläger i Hamar 14–20 juli och klubben härnere hade fått inbjudan, men ingen ville ta dit. Men vi bestämde att vi skulle.

Det blev givetvis mycket att ordna för en sådan långfärd. Först och främst måste vi ha pass för att komma in i Norge. Och för att få detta måste vi ta polyfoto. Vi hade beslutat att resa tåg till Munkedal, stanna där en dag och därefter cykla upp genom Dalsland och Värmland till Norge. Sedan följa floden Glomma upp till Arneberg, där Sverres släktingar bor.

Resan börjar med tåg

På lördagskvällen den tredje juli hade vi allt packat och klart. Cyklarna, sovsäckarna och tältet hade vi sänt den första juli, för att det skulle vara i Munkedal samtidigt med oss. Så här dagarna innan var det inte utan att man kände lite sugningar i maghålan. De värsta farhågorna hade vi för tullen. Vi var rädda vi inte skulle få ta med oss nog med pengar in i Norge.

Klockan halv sju på morgonen den fjärde juli var Sverre nere hos mej, och vi tog adjö med dom där hemma. Med varsin mes, som tycktes kunna rymma en hel diverseaffär, samt med varsin väska i näven traskade vi ner till tåget. Det är ett helsike o ha en stor mes på ryggen när man reser tåg. Man kommer knappast igenom kupédörrarna och skulle man så råka vrida sig om lite hastigt så kan man ge sig attan på att det någon som ramla i backen bakom en. Men det är till att ta livet glatt. I Alvesta fick vi byta tåg igen och krypa in i det som gick till Göteborg över Borås. På den sträckan minns jag särskilt att det började kännas middagsdags i magen. Det blev till att hala fram mackor. Som jag satt där och åt så försvann alltihop. I Göteborg skulle vi byta tåg igen. Denna gång var det tåget som gick till Strömstad. När vi satt där i vagnen o såg landskapet rulla förbi tänkte vi båda två på det nära förestående mötet med våra släktingar som vi aldrig hade sett. Skulle vi känna igen dom månntrö? Om inte så kunde vi ju alltid fråga oss fram. Det var väl alltid någon som kände till Sven Hultner.

Munkedal nästa

Munkedal nästa!! Skrek konduktören och det är inte utan att man hoppade till lite vid det namnet. Så stannade tåget med ett ryck och vi steg av. Vi tittade oss omkring på folket runt-

omkring och på naturen. Som vi båda två är naturälskare såg vi genast att här var vackert. Särskilt imponerade en väldigt stor kal klippa som låg rakt mitt emot stationen. Kala klippor är ju inget särskilt att se kanske men för en annan som är van vid sådana som Trollaberget (vilken bara är en unge mot dessa), så var denna allt bra imponerande ändå. Stationen var bara liten, så där fanns inte så mycket folk. Samhället såg inte ut att vara så stort. När vi hade stått där en fem minuter o glott, men inte sett några misstänkta individer beslöt vi oss att lösa ut våra cyklar och sovsäckar. Så fick vi väl fråga oss fram när det inte var någon som mötte oss. Men när vi kom in i väntsalen så stod där en äldre karl och en vacker flicka, han tittade ganska skarpt på oss. Hon viskade något till mannen men ingenting hände. Jag stötte Sverre i sidan o sa att det är nog dom. Men vi äro ju lite blyga så vi kom oss inte för att fråga om dom var för att möta oss. Vi löste ut våra grejor i luckan, sen skulle vi gå för att hämta det där ute, då kom den där karlen fram och frågade om det var någon av herrarna som hette Hultner. Vi upplyste om att det gjorde vi båda två, så det så.

– Det var bra, jag heter Karl Ekelund och är gift med Sven Hultners dotter Signe och hon som står här är min dotter Inga. Då fick herrarna vara vänliga o följa med oss hem, så ska vi se om inte Signe har lite mat till oss. Ni är väl hungriga kan jag tro?

Ja det höll vi verkligen med om, fast vi sa ju ingenting förstås. Efter att ha kört uppför 10 backar tror jag så voro vi äntligen framme. Deras hus låg högt upp på en backe man hade en fin utsikt över hela samhället som låg i en dal. Mitt i alltihop låg pappersbruket med sin 80 m höga skorsten. Sedan vi hälsat på Signe och Rolf och sedan suttit o pratat lite fick vi mat sen pratade vi igen. Vid niotiden kom Sven Hultner för att hälsa på oss o se om vi voro välbehållna framme. Sven sa att vi skulle komma ner till honom nästa dag och dricka eftermiddagskaffe och det lovade vi. Han bodde ner i dalen nära bruket. Vid elvatiden kröp vi ner i våra sängar för att sova. Men trots att vi var trötta så gick det knappast att somna för det var så ljus ute. Men vi somnade i alla fall till sist. På morgonen blevo vi väckta med kaffe på sängen. Denna semester börjar ju bra fortsätter det så är det ju ingen nöd, tänkte vi. När vi legat och mornat oss lite stego vi upp och tvättade oss, sedan fick vi frukost. Vi undrade i vårt stilla sinne om de tänkte spränga oss här. Men man vet ju inte när man får

mat nästa gång så det är bara till o fjälla ner vad man fick. Mellan frukost och middag voro vi ute och såg på samhället lite. Kalle och Inga förde oss runt lite överallt. Bl.a. var vi och såg på en staty över Pontus Wikner, och så var vi och såg på Sveriges största en (15 m hög). I Pappersbruket kunde vi inte komma in för dom hade semester så det var stängt. Men vi tittade utikring. Det var en stor anläggning som anställde mycket folk, det syntes. Under denna lilla utflykt fick vi lite kännedom om den terräng vi skulle råka ut för i framtiden. Jag menar backar, särskilt uppførsbackar. Sedan vi ätit en stöddig middag hade vi lite att göra med packningen o cyklarna. Innan vi gick ner till Sven så drack vi saft o åt kakor i trädgården. Jag tog några kort på familjen och huset. När vi var å väg till Sven började det åska och regna lite. Vi trodde nästan vi skulle få dåligt väder nästa dag, då skulle vi nämligen anträda färden mot Norge. Men det klarnade upp mot kvällningen igen. Hos Sven blev vi så väl mottagna av honom och hans fru. Jag tog ett par bilder där också. Vi fick kvällsmat där som bestod av ett regelrätt smörgåsbord sådant man ser på 50-årskalas. Det var roligt att sitta där o prata med Sven. Han talade om många kära minnen från sin uppväxt i Glimåkra. Klockan var omkring 10 när vi bröt upp för att gå. Sven ville att vi skulle komma inom när vi hade varit i Norge. Det lovade vi ifall det blev tid över.

Nästa dag

Tisdagen den 6 juli kl 8 på morgonen tog vi farväl av dom i Munkedal. Det är inte utan annat än man kände det lite bitert över att behöva ge sig iväg så fort. Dom hade ju varit så trevliga. Hela förmiddagen var det vackert väder och solen sken. Då åkte skjortorna av och vi visade våra väldiga sjömansbröst för alla vi mötte. Men mot eftermiddagen mulnade det från alla håll. Vi cyklade i alla fall trots att det börjat regna. Vid sextiden på kvällen blev det nästan för jåkligt men vi fortsatte till kl. 8 men då var vi tvungna att slå läger. Regnet stod som spö i backen. Vi voro komna till en plats i Dalsland som hette Kråkviken. Det var nog en 10 mil vi kört i alla fall trots regnet. Som vi låg precis vid en sjö, så passade vi på att tvätta oss. Sen åt vi mackor. Omkring midnatt sov vi sött på den mjuka gransrisbädden, myggen till trots.

Onsdagen den 7 juli stack Sverre ut huvudet ur tältet när kl. var sex ungefär. Men endast för att konstatera att det regnade. Han kröp in igen. Så låg vi där och åt kex och diskuterade om

situationen. Klockan blev halv elva på förmiddagen, och det regnade lika bra. Då tröt vårt tålmod. Vid ett litet uppehåll i regnandet rev vi tältet och kl. tolv var vi resklara igen. Vi hade ju visserligen oljeställ på oss men dom skylde inte över hela kroppen. På knäna och om fötterna voro vi plaskvåta. Vägen var belagd med någon sorts svavelfosfat från pappersbruk, denna vätska blandades med vattnet och gjorde fula fläckar på kläderna. Jag får ju säga det att det var väldigt vackert i dom trakterna vi körde igenom. Uppe på dom högsta höjderna hade man en vidsträckt utsikt, sjöar och åar syntes långa vägar. Vi kom i alla fall ett gott stycke in i Värmland den dagen trots att vi cyklat bara hälften så lång tid som dagen innan. Jag minns så väl när vi slog läger denna kväll. Himlen var alldeles grå och regnet skvalade ner. Lägerplatsen hade vi valt nära stora landsvägen under en stor gran. Jag minns hur vi rev av packningarna, kanske morrade lite också förresten, och hur vi gick i en granplantering och bröt granris att ligga på. Vill man ligga torrt i sådant väder måste man ha bra under, för annars blöter det igenom tältgodset. Hur vi fick upp tältet och kom i sovsäckarna det minns jag knappast för jag gick nästan som i dvala. Idag var jag verkligen trött på livet. Men när man bara fick den torra pyjamasen på så kvicknade man fort till igen. Det kändes ändå skönt att ha torrt omkring sig igen. Nu kom mackorna fram igen. Det bör nämnas att vi voro komna så långt upp i Värmland så det vara bara ungefär 3 timmars färd till gränsen till Norge. 🐾

Resan fortsätter med äventyr i Norge men det är en annan berättelse. Den höga kala klippan som far såg från stationen i Munkedal måste vara Kviströmsberget och nog är det märkligt att den unga vackra flickan far träffade under besöket hos släktingarna var Inga-Lisa Bergqvist, som blev min kollega när jag många år senare började arbeta på pappersbruket 1977.

Rallaren Sven Hultner var farbror till min farfar och han var morfar till Inga-Lisa. Sverre (son till Svens yngste bror) och Signe Eklund var kusiner, Lars och Inga-Lisa var nästkusiner.

KERSTIN SOHLBERG

Någon som vet?

Vad föreställer denna bild? Håby? Skicka ditt svar till: sverker.balksten@telia.com

Mejeriet vid Kviström (Foss mejeri)

I Munkedals tätort har det funnits ett mejeri som låg i den byggnaden där Smiths bilverkstad nu ligger vid Kviströmsvägen. År 1882 lät markägaren Nordbergska stiftelsen bygga detta hus. Där fanns både mejeri och bostäder för personal. Mejeriet var i drift fram till 1905. Mejerirörelsen drevs troligen av Nordbergska stiftelsen. Kraften till mejeriet kom säkerligen från älven liksom kylvattnet som höll mjölken kall.

Notiser om von Böhnen och Nordberg

I slutet av 1700-talet bodde en kapten von Böhnen på Torp i Håby. De gamla kallade honom kapten »Bön«. Han var mycket rik och på samma gång övermodig. De har sagt, att han tog pappersdalar med sig som toalettpapper på avträdet.

En gång var han ute på Kärnsjön och fiskade. Därvid kastade han sin ring i vattnet och sa, att lika omöjligt som det var att få igen den ringen, lika omöjligt var det för honom att bli fattig. Men ringen kom igen. De fann den i en gädda. Och Böhnen blev så fattig, att han dog av svält. Han fick lämna går-den, och sedan gick han omkring i gårdarna. Han gav silverskedar som ersättning för mat och husrum. Till sist dog han på luffarhärbarget på Kviström.

Kronofogden Herman Julius Nordberg, Pontus Wikners mecenat, var bosatt på gården Lilla Foss. Denne man har gått till eftervärlden för sin godhet mot Wikner, men i folktraditionen har han inte något vackert namn. Han omtalas ofta under benämningen »gamle fuden« (fogden). Nordberg skall ha råkat ut för en tragisk kärlekshistoria. Han skulle gifta sig och hade rest till bröllopet. Den kväll han skulle komma åter med sin brud, hade gårdsfolket samlats för att bringa de nygifta sin hyllning, och allen upp till mangårdsbyggnaden var illuminerad och upplyst. En vagn kom. I den åkte Nordberg – ensam. Bruden hade nämligen i sista stund sagt – nej.

Kanske var det denna händelse, som gjorde honom till den okänsliga järnmänniska, han var. Han lånade bort pengar till allmänheten mot en oskäligt hög ränta – ända upp till 40% sades det.

Under nödåren 1869–1870 skänktes från staten utsäde till bönderna, genom länets landshövdinges försorg. Denne meddelade sedermera, att Karl XV hade sagt, att Fossbönderna icke hade tackat honom för gåvorna. Då visade det sig, att bönderna själv hade betalt det av kungen överlämnade utsädet till Nordberg. Emellertid fick en av hans drängar skulden för detta. Nordberg ordnade omedelbar emigration till Norge.

(Meddelat från Hjalmar Karlsson och andra meddelare från Foss i »Folkminnen och Folktankar« år 1920, i vilken David Arill, född 1890 från Smedberg var medarbetare.) G.D.

Händer i sommar

22 juni ♦ Wiknerdagen på Kaserna

Program:

11.30 Portarna Öppnas

13.00 Munkedals Folkdansgille dansar

14.00 Barnens dans kring midsommarstången

15.00 Lotta Rossövik uppträder på scenen

Utställning och visning av veteranbilar, motorer, maskiner, hantverk mm

Lefsor bakas och säljs i Bagarstugan

Glass, korv med bröd, kaffe med dopp i Cafeterian

Lotteri

15 augusti ♦ Kulturvandring vid Saltkällan på temat

»Om Herrgårdar och vägar vid Saltkällan«

leds av Kristin Balksten och Mikael Lindahl

Startar kl 18.00 Samling vid Saltkällans rastplats

Det kan tillkomma ytterligare aktiviteter så bevaka vår hemsida och Facebook

Gamla Bruket

I SOMMAR 2024

har vi öppet i Juli månad
varje lördag och söndag
kl. 11.00 – 17.00

Hjärtligt välkomna!

GAMLA BRUKET OCH MUNKEDALS
HEMBYGDSFÖRENING

Stöd Hembygdsföreningen genom att bli medlem!

Årsavgiften för 2024 är 170 kronor för enskild medlem och 260 för familj.

Beloppet kan insättas på: bankgiro 665-7480

Denna tidning ingår som medlemsförmån
och kan endast erhållas av den som är medlem.

Varmt välkommen!

Den som vill skänka pengar kan sätta in dem på bankgiro nr 665-7480

eller swisha till: 123 197 22 31

Skriv ordet »gåva« i meddelanderutan.

Hemsida: www.hembygd.se/munkedals-hembygdsf-rening

E-post: munkedals.hembygdsforening@telia.com

Munkedals
Hembygdsmuseum
Myrbottenvägen 6
455 34 Munkedal
Tel: 076-116 27 49

Tidningsredaktion:
Håkan Grundberg,
Sverker Balksten,
Kerstin Sohlberg,
Ingela Ingman,
Kristin Balksten,
Kerstin Sennung

Typografi och layout: Britt Strandelius/Text Design

Tryck: Text Design i Lilla Edet

Papper sponsrat av Text Design